

نقد و تحلیل رویکرد معاصران به سهروردی

حسن سیدعرب

انتشارات هرمی

انتشارات هرمس
تهران، خیابان ولی عصر (عج)، بالاتر از میدان ونک، شماره ۲۴۹۳ - تلفن: ۸۸۷۹۵۶۷۲
مجموعه ادب فکر - فلسفه و کلام ۸۲

نقد و تحلیل رویکردهای معاصران به سهروردی

حسن سیندغری
طرح جلد: واحد گرافیک هرمس
چاپ اول: ۱۳۹۱
تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان
چاپ و صحافی: چاپ معاصر
همه حقوق محفوظ است.

مرشده: سیندغری، حسن، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور: نقد و تحلیل رویکردهای معاصران به سهروردی / حسن سیندغری.
مشخصات نشر: تهران: انتشارات هرمس، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: ۲۸۹ + ۵۵ ص.
شابک: 978-964-363-786-6
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۴۳-۲۵۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع: سهروردی، یحیی بن حبش، ۵۵۴۹-۵۵۸۷ ق. - نقد و تفسیر
موضوع: فلسفه اسلامی
موضوع: اشراقیان
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱ ن ۹ ص / BBRVY۱
رده‌بندی دیویی: ۱۸۹ / ۱
شماره کتابشناسی ملی: ۲۶۳۰۸۶۱

فهرست

۱		مقدمه
۵		زندگی شهاب‌الدین سهروردی
		بخش اول
		نقد و تحلیل سهروردی پژوهی در ایران
۹		فصل اول: منطق و روش‌شناسی
۹		گزارش
۹		آثار منطقی سهروردی
۱۲		بررسی مقایسه‌ای منطق در آثار سهروردی
۱۳		نقد حکمت مشاء
۱۵		انتقاد از ارسطو
۱۶		تأثر سهروردی از فیلسوفان مسلمان
۱۹		نوآوری‌های سهروردی در منطق
۲۰		ساختار منطق سهروردی
۲۱		شاخصه‌های منطق سهروردی
۲۳		فصل دوم: نقد و تحلیل آرای سهروردی پژوهان درباره منطق
۲۴		نقد سعادت نوری
۲۵		نقد و تحلیل آرای حسین ضیایی
۳۱		فصل سوم: حکمت و فلسفه
۳۱		گزارش
۳۵		فصل چهارم: نقد و تحلیل آرای سهروردی پژوهان در حکمت و فلسفه
۳۶		سید جلال‌الدین آشتیانی
۳۹		غلامحسین ابراهیمی دینانی

۵۴	 نقد شعاع اندیشه و شهود در فلسفه سهروردی
۵۵	 رضا اکبریان
۵۸	 عبدالله جوادی آملی
۶۲	 نجفعلی حبیبی
۶۴	 حسن حسن‌زاده آملی
۶۵	 رضا داوری
۶۷	 سید جعفر سجادی
۶۹	 داریوش شایگان
۷۲	 مرتضی مطهری
۷۶	 صمد موحد
۷۸	 نقد نگاهی به مرچشمه‌های حکمت اشراق و مفهوم‌های بنیادین آن
۷۹	 یحیی یثربی
۸۰	 نقد حکمت اشراق سهروردی
۸۲	 معرفی حکمت اشراق
۸۷	 فصل پنجم: عرفان
۸۷	 گزارش
۸۷	 سلوک عرفانی سهروردی
۸۹	 منابع عرفان سهروردی
۹۱	 آثار عرفانی سهروردی
۹۵	 مسائل و اصطلاحات عرفانی در حکمت اشراق
۹۷	 سهروردی و عارفان
۱۰۰	 سهروردی و صوفیان
۱۰۱	 تأثیر عرفان سهروردی
۱۰۵	 فصل ششم: نقد و تحلیل آرای سهروردی پژوهان دربارهٔ عرفان سهروردی
۱۰۷	 نقد عرفان در حکمت اشراق
۱۰۹	 نقد پژوهشی در اندیشه‌های عرفانی شیخ شهاب‌الدین سهروردی
۱۱۰	 نقد آرای سید حسین نصر
۱۱۴	 نقد آرای نصرالله پورجوادی
۱۱۹	 فصل هفتم: مطالعات جانبی
۱۱۹	 گزارش
۱۲۰	 ذوق
۱۲۰	 زبان

۱۲۱	فرهنگ
۱۲۱	اسطوره
۱۲۲	وحدت عناصر سه گانه
۱۲۲	اصل اشراق
	فصل هشتم: نقد تحلیل آرای سهروردی پژوهان در مطالعات جانبی
۱۲۵	قرآن پژوهی اشراقی
۱۲۹	هنر
۱۳۲	تاریخ
۱۳۹	ادبیات
۱۴۶	فقه و اصول
۱۵۰	ایران شناسی
۱۵۳	فلسفه سیاست
۱۵۶	مطالعات انتقادی
۱۵۸	متون آموزشی و درسی
۱۶۱	فصل نهم: نتیجه و خلاصه بخش اول
	بخش دوم
	نقد و تحلیل سهروردی پژوهی در جهان عرب
۱۶۹	فصل اول: جایگاه سهروردی در جهان عرب
۱۷۹	فصل دوم: اندیشه سهروردی در جهان عرب
۱۷۹	۱. گزارش
۱۸۰	۲. نقد و تحلیل آرای سهروردی پژوهان عرب
۱۸۰	محمد علی ابوریان
۱۸۴	عبدالرحمن بدوی
۱۸۶	محمد حسین بزی
۱۸۸	سامی کیالی
۱۸۹	علی عبدالمنعم طالب
۱۹۱	مصطفی غالب
۱۹۲	ماجد فخری
۱۹۵	ابراهیم مذکور
۱۹۷	فصل سوم: متن پژوهی
۱۹۷	۱. مقدمه

۱۹۸	۲. نقد و تحلیل: روش متن‌پژوهان آثار سهروردی
۱۹۸	علی محمد اسیر - محمّد امین ابوجوهر
۱۹۹	إنعام حیدورۃ
۲۰۱	احمد عبدالرحیم سایح - توفیق علی وهبه
۲۰۲	عباس بن نامی السّلمی
۲۰۳	عادل محمود بدر
۲۰۵	احمد. مصطفى حسین
۲۰۶	امیل معلوف
۲۰۸	یاسین حسین ویسی
۲۰۹	فصل چهارم: نقد و تحلیل میانی رویکرد جهان عرب به سهروردی
۲۰۹	تأثیر مطالعات شرق‌شناسی
۲۱۵	وضعیت کنونی فلسفه در جهان عرب
۲۲۱	یادداشتها
۲۵۱	منابع

مقدمه

تاریخ فلسفه، مبین ادراک عقل و مواجهه حوزه‌های معرفت‌شناختی است. ظهور اندیشه فلسفی مسبوق به ادراک عقلی است. عقل، قاعده‌مندترین منبع معرفت و داور رویدادهای فلسفی است. عقل، قابل تعریف نیست و فاقد ماهیت است. تحولات تاریخی در عرصه سیاست و اجتماع نیز تأثیر فراوان بر اندیشه‌های فلسفی می‌کند.

رشد اندیشه در گرو تناظر آرا بوده و داور آن، برهان است و امتناع تفکر نیز برخاسته از جدل است. اندیشه فلسفی در متافیزیک نمایان شده است و عقل با متافیزیک، نسبت صورت و ماده دارد. عقل، نظر به وحدت عالم دارد و با ادراک هستی، حوزه‌های مختلف هستی‌شناسی را متحقق می‌کند. بر این مبنا، نظامهای معرفتی با یکدیگر اختلاف یا اشتراک دارند. گاه اشتراک، منجر به اختلاف و گاه اختلاف، موجب اشتراک می‌شود. مثلاً هیوم (۱۷۱۱-۱۷۷۶م) و اشاعره، منکر علیت‌اند، اما این اشتراک موجب وحدت آنها در مبنای تفکر نیست. سفسطه، برهان را از طریق عقل خارج می‌کند. حتی شاخص مشهورات عرفانی، عقل و استدلال است. انتقاد عارفان به فلسفه، موجب ظهور تأملات فلسفی در ترکیب نه‌چندان کهن «عرفان نظری» شد. این عرفان، حاصل جدی دانستن عقل و استدلال است. اگر این نوع اختلاف میان کلام و فلسفه و عرفان پذیرفته شود، می‌توان جدال مسائل برآمده از این سه حوزه را براساس تفاوت مبنایی در فاعل ادراک ارزیابی کرد.

صحت معارف نقلی مسبوق به عقل است و اگر به ثبوت عقل نرسد،

جمود بر ظواهر پیش می‌آید. نقل در تعالی عقل بی‌تأثیر نیست و این تعالی در پرسشهایی است که مطرح می‌کند. عقل، باطن حقایق شرع است و شرع جلوه‌ای از ساحت عقل محسوب می‌شود و این دو تنها در زبان متفاوت‌اند.

فلسفه اشراق

اشراق، حاصل تأله نفس است. لذت و بهجت ناشی از اشراق، از نشانه‌های سعادت عقلی است. معرفت نفس و اینکه شناخت آن، مفتاح معارف است در این جایگاه ممکن می‌شود. ادراک عقلی و اشراق نفس، هنگامی دست می‌دهد که نفس، حالی از میل به طبیعت و شناسای حقایق هستی است. اتصال یا اتحاد، مبین معیت نفس با عقل فعال است و اگر این معیت صورت نمی‌گرفت، نفس به تصرف در طبیعت و خرق عادت نایل نمی‌شد. هر قدر ادراک اشراقی به عقل منتهی شود، اشراق نفس و وصول به عقل فعال بیشتر می‌شود. این معیت و کمال ناشی از آن، در گرو معرفت نفس و سلوک عقلی است. اشراق نه تنها در ادراک حقایق هستی بلکه در زیادت ایمان و کسب لطف الهی دخیل است. نفس، مادام که ابتهاج به لذات دارد، بعید از قرب به حق است. در اشراق، عقل، حاکم بر نفس است. نفس به بدن اشراق و فیض می‌رساند و لذت آن، گاه موجب طرب در بدن می‌شود و چنانچه فیض دوام یابد از تعلق به بدن رهایی یافته و به مجرد نایل می‌شود. با کمال نفس، تأثیر او بر بدن بیشتر می‌شود. نفس برای کسب اشراق از فیض حق، نیازمند ریاضت صوفیانه نیست، بلکه سلوک عقلی، طریق نیل او به کمال است.

سهروردی‌پژوهی معاصر

سهروردی‌پژوهی معاصر متأثر از رواج تفکر آخرین حوزه فلسفی اسلام و تشیع، یعنی حکمت متعالیه است. سهروردی‌پژوهی کمتر از سنت فلسفه اسلامی متأثر بوده و ملهم از وضعیت فرهنگی و تاریخی ایران در مواجهه با غرب معاصر و به کار گرفتن روش جدید در تحقیق و پژوهش است. بر این

اساس گاه برای گزارش از پیشینه تمدن ایران و حکمت خسروانی به سهروردی استناد شده و گاه به عنوان «فیلسوف فرهنگ» و «جامع حکمت ایران و اسلام و یونان» مطرح است. برخلاف سنت کهن اشراقیان، پژوهش درباره سهروردی (۵۴۹-۵۸۷ ق)، به عنوان متفکری که اجزای اندیشه او با یکدیگر وحدت دارد، واقع نشده است.

صرف نظر از علل و عوامل تاریخی، اجتماعی و سیاسی، انگیزه‌های متعدد در ظهور این رویکرد فلسفی دخالت دارد و بدون ورود به سنت تاریخی فلسفه اسلامی، توجه به آن ناتمام می‌ماند. شاید با نقد و تحلیل، کاستی و بایسته‌های آن تا اندازه‌ای معلوم شود. اگر چنین نتیجه‌ای حاصل شود، اندیشه‌های سهروردی موضوع مهمی برای مقایسه فلسفه او با دیگر فیلسوفان خواهد بود.

در جهان عرب، به سبب تمایل سهروردی به ایران، کمتر به او توجه شده اما به رغم این دیرآشنایی، شرح و تصحیح انتقادی آثار و گزارش تفصیلی زندگی او، مبین اقبال بلند سهروردی نزد آنهاست. سهروردی‌پژوهی در جهان عرب متمایز از یکدیگر است. در مصر، به بررسی اندیشه و آثار سهروردی پرداخته‌اند و مقایسه اندیشه او با دیگر فیلسوفان از آنجا آغاز شده و تأثیر مهمی در متفکران عرب گذاشت. در لبنان، طریقی از توجه به سهروردی رواج یافت که مشتمل بر تصحیح نوشته‌های وی است و متمایز با شیوه کار محققان سهروردی در مصر و سوریه است. در این اتلیم، تصحیح و تحقیق در نوشته‌های سهروردی به روش احیای انتقادی متون نزدیکتر است.

سپاس‌نامه

از کتاب حاضر به عنوان پایان‌نامه در واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد تهران دفاع شده است. لذا مراتب تقدیر و تحسین خود را به مدیر محترم و استادان ارجمند گروه آموزشی «فلسفه و کلام» به پاس زحمات دلسوزانه

آنها ابراز می‌کنم. بیش از همه از جناب آقای دکتر سید عباس ذهبی، استاد راهنما، قدردانی و از صمیم قلب تشکر می‌کنم. محبت‌های بی‌دریغ، نظارت دلسوزانه، ویرایش صوری و محتوایی، و پیشنهادهای ارزشمند ایشان شایسته سپاس ویژه است. با تمجید و احترام، مراتب قدردانی خود را به استاد مشاور ارجمند جناب آقای دکتر سید صدرالدین طاهری تقدیم می‌کنم. حمایت و رهنمودهای علمی و پژوهشی ایشان موجب تشویق و دلگرمی نویسنده بوده است. همچنین از استاد گرامی جناب آقای دکتر سعید عدالت‌نژاد برای توصیه‌های خلاقانه و بدیع و مشاوره‌های تحسین‌برانگیز و ارزشمند و راهگشایشان بسیار سپاسگزارم. استاد ارجمند جناب آقای دکتر حسین والی با کمال بزرگواری و دقت فراوان متن را داوری و بررسی انتقادی کردند و نکات بسیار مهمی مطرح کردند که برای همیشه رهین لطف و منت ایشان و سپاسگزار محبت‌هایشان هستم. همچنین از کارکنان محترم انتشارات هرمس، خانجها مهدیه پروین و معصومه بصیری، به پاس قبول زحمت حرفه‌پیشینی و صفحه‌آرایی تشکر و قدردانی می‌کنم.

یاد باد آنکه به اصلاح شما می‌شد راست نظم هر دفتر ناسفته که حافظ را بود

بمنه و کرمه

حسن سیدعرب

۶ اردیبهشت ۱۳۹۱